

קראנגאנור, יוסף רבן וצ'ראמאן פרומאל

על התימה בדבר מוצאם של יהודי קוצ'ין,
על-פי שירתם העממית

בארבארה קוטל ג'ונסון

כאשר הגיעו אבותיהם של יהודי קוצ'ין לחוף מאלאבאר שבדרום הודו, הם באו תחילה לעיר הנמל קראנגאנור. השליט המהולל צ'ראמאן פרומאל העניק להם מערכת טבלאות נחושת, שחרוטה בהם מגילת זכויות למנהיג היהודי יוסף רבן.

הסמלים באגדה זו — קראנגאנור, צ'ראמאן פרומאל, יוסף רבן — חוזרים ונשנים בפולקלור של יהודי קראלה, ולהם ביטויים שונים בכרוניקות עבריות, בשירה העממית של הנשים בלשון מאלאיאלאם, בסידרת תמונות-קיר בבית-כנסת ובטקסי נישואין. במחקר מוקדם יותר הנחתי כי סמלים אלה תפסו מקור מרכזי בתולדות התרבות של שתי העדות היהודיות העיקריות של יהודי קוצ'ין, המאלאבארים והפאראדסים.¹ אולם באחרונה יש ראיות לכך, שסמלים אלה פותחו והודגשו במידה רבה יותר בפולקלור היהודי הפאראדסי ('לבן') של המהגרים החדשים לקראלה, מאשר במסורות המקבילות של הקבוצה הגדולה יותר, היהודים המאלאבאריים, שאבותיהם (לרבות יוסף רבן), התיישבו בקראלה כנראה יותר מאלף שנים קודם לפאראדסים.² השאלה המתבקשת היא, מדוע סיפור זה, שמקורו הודי כל-כך והוא

1 ראה ג'ונסון.

2 קוצ'ין היא עיר במדינת קראלה, בחוף מאלאבאר, בדרום מערב הודו, אך המונח 'קוצ'ין' הוחל על כל יהודי קראלה — אלה שבעיר עצמה ואלה שבעיירות הסמוכות לה. שבע מתוך שמונה הקהילות היהודיות היו בתחומי המדינה, שהיתה נסיכות קוצ'ין ובטלה כאשר נוצרה מדינת קראלה בהודו העצמאית. הקהילה השמינית, פארור, היתה במדינת טראבאנקור. בקוצ'ין היו כ-200 יהודים 'לבנים', שהשתייכו לבית-הכנסת הפאראדסי, ו-2500 יהודים מאלאבאריים ('שחורים'). שהשתייכו לשבעה בתי-כנסיות באזור קוצ'ין לפני עלייתם לישראל, בשנות החמישים. בין הפאראדסים למאלאבארים לא היו נישואי-ערובת וכדרך-כלל גם לא השתתפות הדדית בטקסים בבית-הכנסת. יהודי קוצ'ין רבים מתנגדים לתוויות 'לבן' ו'שחור', ואף-על-פי-כן הן מקובלות ברוב הספרות על העדה. אני אכנה את שתי הקבוצות פאראדסים (כשם בית-הכנסת שלהם) ומאלאבארים (כשם שהותם הממושכת בחוף מאלאבאר). בעבר היתה לכל עדה תת-עדה, שנקראה 'משחוררים' או 'לא מיוחסים', ולא היו נישואי-ערובת עם חבריה, ואף לא ניתנו להם זכויות שוות לאחרים בפולחן בית-הכנסת. אלה כנראה צאצאיהם של גרים הודים, שחלק מהם היו עבדים משחוררים של היהודים. דיון מקיף ומתועד היטב בחלוקה הכמו-כיתתית בקהילה, ראה:

מדגיש שורשים קדומים בהיסטוריה ובתרבות של חוף מאלאבאר, חשוב כל-כך ליהודים הפאראדסיים דווקא, שהם קבוצה קטנה של מהגרים, שבאה מאוחר יחסית להודו?

אין זה בלתי רגיל בקבוצות חברתיות, יהודיות או אחרות, להתיימר במעמד ובמקוריות באמצעות התייחסות לאבות קדומים, בהנחה שכל שקדומים האבות, מכובד יותר המעמד. אבל סמלים עממיים אינם נוצרים באורח שרירותי, ובדיקה של סמלים מסויימים, המשמשים לתביעת מעמד, תוכל לגלות הרבה על אודות הקבוצה התובעת. לפיכך, בחינת הסמלים קראנגאנור, צ'ראמאן פרומאל ויוסף רבן, זורקת אור על המצב הפוליטי, הכלכלי והחברתי של היהודים הפאראדסיים בקוצ'ין במשך למעלה מארבע מאות שנה. היא מלמדת על הצורך שלהם באחדות תרבותית פנימית, על מעורבותם בסחר הבינלאומי בזמנים של סכסוכי סחר, ולבסוף, על תלותם בחצר הראג'ה של קוצ'ין. אך קודם שנפתח את התימה הזו, נבדוק את האגדה עצמה לפרטיה.

תיירים הבאים היום לקוצ'ין לבקר בבית-הכנסת הפאראדסי, שהינו בן 400 שנה, שומעים את הסיפור על שורשי הקהילה.³ הרקע הוא הודי במיוחד ועם זאת יהודי לחלוטין: ספרי-תורה בנרתיקי כסף, מנורות זכוכית תלויות, מרצפות רצפה כחולות וירק עצי התמר בחצר המוצפת אור שמש. לתיירים מראים טבלאות נחושת, שסביבן שזורה האגדה. באולם החיצוני הם יכולים לראות מערכת בת עשר תמונות היסטוריות-אגדיות, המבטאות טקסטים סמליים באמצעות ציורים ומראות את: בריחת היהודים מירושלים להודו אחרי חורבן בית שני; בואם לקראנגאנור (20 מילין צפונית לקוצ'ין); הענקת טבלאות הנחושת בידי המלך ליוסף רבן; חורבן קראנגאנור היהודית; בריחת המלך היהודי האחרון מקראנגאנור לקוצ'ין; בניית בית-הכנסת הפאראדסי על הקרקע שנתן המאהאראג'ה של קוצ'ין ליהודים. התמונות, שצוירו בידי צייר הודי, הוזמנו על-ידי היהודים הפאראדסיים ב-1968 כחלק מחגיגות נרחבות לכבוד יובל ה-400 של בית-הכנסת שלהם.⁴

הנאמנות ההיסטורית של הסיפורים המתוארים בתמונות, דיוק התאריכים ופרטים אחרים של מה שהתרחש באמת בקראנגאנור אינם עניין לנושא דיוננו.⁵ לעומת זאת יש

מנדלבאום (1975), אף כי הוא נוטה לעבר ההשקפה הפאראדסית. להבנה מלאה יותר של נקודת-הראות המאלאבארית ראה: בריג'ורא, דאקוסטה, הכהן פיינשטיין, לורד ורפאלוביץ'.

3 שישה או שבעה בתי-כנסיות מאלאבאריים עודם קיימים, אך אין הם משמשים עתה לפולחן רגיל. כיוון שכמעט רוב המאלאבאריים עלו לישראל. כ-50 פאראדסים נותרו בקוצ'ין, ובית-הכנסת שלהם הוא מקור משיכה לתיירים וגם מרכז תוסס לפולחן ולחיי קהילה.

4 מאורעות אחרים בקראנגאנור ובקוצ'ין אף הם מצויירים בתמונות. שצוירו בידי האמן ההודי ס"ס קרישנה. חגיגת 400 שנה לבית-הכנסת הפאראדסי היתה מלווה כנס בינלאומי של מלומדים בהיסטוריה ובתרבות של קראלה, ביקור ראש-הממשלה, אינדירה גאנדי, וחגיגות דתיות וחברתיות. ראה: ולאיודהאן.

5 הציורים מְפֹשְׁטִים ודוחסים את המאורעות האגדיים. כך למשל, הם בוחרים במסורת שלפיה הגיעו היהודים לחופי הודו אחרי חורבן בית שני, בעוד שמקורות פאראדסיים קובעים, שהם הגיעו

לנתח תמונות אלה כטקסט ויזואלי, שמשקף את ההגדרה העצמית של הקהילה הפאראדסית ובו בזמן גם מחזק אותה.⁶ בהקשר הדרום-יהודי אפשר להשוות את התמונות לתופעה הנפוצה של ציורי-קיר במקדש הודי, המתארים את ייסודו של אותו מקדש, או לציורי-קיר של כנסייה נוצרית המתארים את ניסיו של סנט תומאס בקראלה. בהזמנת התמונות והצגתן הראו היהודים הפאראדסיים את עצמם לאנשים מבחוץ ולעצמם, כשהם מגדירים ויוצרים מחדש את זהות קהילתם בסיפור מיוחד זה על מוצאם.

הסיפור-מחדש התמוני של האגדה נמנע מאיזכור הקרע הממושך בקהילה היהודית של קראלה. סיפורים פאראדסיים מוקדמים, בכתב ובעל-פה, הציגו את היהודים המאלאבאריים כצאצאי העבדים של המתיישבים 'המקוריים' (הפאראדסיים) בקראנגאנור, ג'ירסה שהמאלאבארים דוחים בתוקף. המאלאבארים טוענים שאבותיהם היו המתיישבים הראשונים בקראלה, ואילו האחרים הם החדשים-מקרב-באו להודו, כפי שמצביע עליהם התואר פאראדסים (המלה המאלאבארית ל'זרים'). אם כי המאבק איבד הרבה מעוצמתו מאז עלייתם של מרבית היהודים מקראלה לישראל, הרי במשך מאות השנים של חייהם בצוותא בדרום הודו הוא שיקף והגביר את הסכסוך בין שתי הקבוצות.

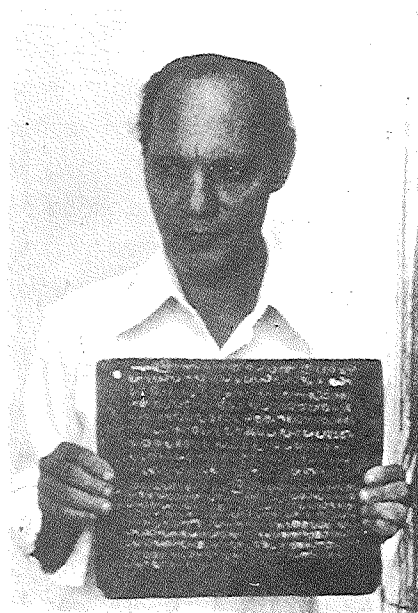
בהסתמך על המחקר ההיסטורי, ברור שהפאראדסים היום הם בעיקר צאצאי מהגרים מאוחרים יחסית. בהתחלת המאה ה-16, אחרי הגירוש מספרד, התיישבו מספר סוחרים יהודים מן המערב בקוצ'ין. מיפקד-האוכלוסין הקדום ביותר שבידינו של הקהילה הפאראדסית, שנערך בשנת 1686 על-ידי משלחת יהודית מאמשטרדם שביקרה בקוצ'ין, מראה כי נכללו בה משפחות מסוריה, פרס, גרמניה, ספרד, תורכיה, צפת, ירושלים ועיראק, ובהן שלוש משפחות בלבד, שאבותיהן באו לקוצ'ין מקראנגאנור.⁷ הפאראדסי במאה העשרים טוען, בהסתמך על נישואי-תערובת עם שלוש המשפחות האלה מקראנגאנור שגוועו בינתיים, ש'דם מקראנגאנור זורם בעורקי כל יהודי פאראדסי'.⁸ ייתכן שטבלאות הנחושת נעשו רכושם של הפאראדסים דרך אותן משפחות, אף כי אין כל הוכחה בכתב להשערה זו. כמה מאלאבארים טוענים עדיין, שטבלאות אלה נשדרו מבעליהן החוקיים, או שאין אלה כי אם העתק

להודו בזמן גלות בבל, או מאירוקה בשנת 370 לספירה. כוויקה מאלאבארית גורסת שהיהודים עזבו את ישראל עוד קודם חורבן בית ראשון ובאו למאלאבאר דרך תימן או דרך קאליקוט. ציור פאראדסי אחד מתאר את 'חורבן קראנגאנור בידי הפורטוגלים והמוסלמים ב-1524'. בחברו את הדיווחים ההיסטוריים בדבר התקפת המוסלמים על יהודי קראנגאנור ב-1529 ואת ההתקפה הפורטוגאלית בשנת 1565. פרטים נוספים ראה: ג'ונסון.

6 אני נעזרת כאן בפירושה של ב' מאירוף לציורי-הקיר 'דיוקן-עצמי קולקטיבי' שבמרכז היהודי לקשישים בקאליפורניה, שהושמעה בהרצאתה בכינוס האגודה האנתרופולוגית הישראלית, באוניברסיטת חיפה 1981 (B. Myerhoff, Life not Death in Venice — The Second Self).

7 הדפאיבה, עמ' 5-6.

8 סימון 1940, עמ' 98.

לוחות הנחושת שניתנו ליהודי קרצ'ין
(בשנת 1000 לספד'ג בקירוב), כיום
בבית הכנסת הפאראדסי בקרצ'ין
(תצלום משנת 1974)

טבלאות הנחושת האמיתיות שאבדו. היהודי המאלאבארי היום, שהגיע לישראל מקרצ'ין ומן הערים הסמוכות: ארנאקולאם, פארור, מאלה וצ'נאמאנגאלאם, הוא מן הסתם צאצא של המתיישבים היהודים הקדומים ביותר בדרום הודו. אבותיהם שכנו בקראנגאנור, פאלור, מאדאי, קאליקוט, מוטאם (או מוטאת) ואולי גם במקומות אחרים בחוף מאלאבאר. ריכוז היהודים בקרצ'ין וסמוך לה החל רק אחרי שנת 1341, כאשר שיטפון שינה את צורת קר-החוף וסתם את הנמל הפורח של קראנגאנור, וכתוצאה מכך נהייתה קרצ'ין נמל מסחרי ראשי.

מהן אפוא העדויות ההיסטוריות בדבר נוכחות יהודית בקראנגאנור העתיקה? מילים שאולות מטאמילית, המצויות בתנ"ך, מהוות הוכחה לקשרי מסחר בין ארץ-ישראל לדרום הודו עוד במאה השישית לפני הספירה.⁹ אפשר שיהודים חיו בקראנגאנור (או מוז'רים, כפי שהיא כונתה אז) סביב המאה הראשונה לספירה, בתקופה שבה קיימה רומא קשרי מסחר מקיפים באזור, ואולי היהודים הפליגו בספינות 'אוואנה'¹⁰ של מוז'רים, הנזכרים בספרות סאנגאם הטאמילית, וקידמו את פני ראשוני המסיונרים הנוצרים בקראנגאנור, כפי שטוענת מסורת סורית-נוצרית. חתימות עבריות נמצאו בקילון בכתובות סוריות-נוצריות מהמאה התשיעית.

טבלאות הנחושת שנשתמרו בבית הכנסת הפאראדסי הן, לפי קביעה מדעית מוסמכת, משנת 1000 לספירה. הן מתעדות מערכת של זכויות, שהוענקו ליוסף רבן

9 ראה רבין.

10 המונח 'אוואנה' (יוונית) בספרות הטאמילית של המאה הראשונה עד השישית לספירה מתייחס לזרים בכלל, ליוונים ומאוחר יותר לפרסים, לסורים, ליהודים ולאחרים. ראה קונג'אן פילאי, עמ' 398-399.

מידי מלך המלכים סְרִי פֶּהֶאֶסְקָרָה ראִי נְאֻרְמָה מְמוֹיִרִיקוֹד או מְקָרָאֲנָאֲנוֹר.¹¹ השם צ'ראמאן פרומאל אינו מופיע בהענקה זו. אך אם וארמה נתן את הטבלאות ליוסף רבן בשנת 1000 לספירה, כיצד אפוא נכנס צ'ראמאן פרומאל לסיפור? שהרי הוא מרכיב חיוני!

ככל הנראה, היו כמה מושלים בממלכת צ'רה השנייה (800-1102 לספירה), שנשארו את התואר צ'ראמאן פרומאל,¹² אך התהליך העממי דחס אותם לתוך דמות גיבור אחת עצומה. באגדות של כל הקבוצות הדתיות בקראלה מיוחסות לדמות זו מעשי פלא. פְּרִייה פּוֹרָאֲנָאֵם הַסְאִיוֹוִיטִי הַהִינְדִי מִזֶּהָה אוֹתוֹ כְּצ'רָאֲמָאֵן פּוֹרָאֲמָאֵל נְאִיאֲנָאֵר, שִׁסִּיִּים אֶת חִיּוֹ הָאֲרֻצִּיִּים בְּהֶעֱפֵלָה לְהַר קְאִילָאֵס, כְּשֶׁהוּא רֹכֹב עַל סוֹסוֹ מִמְקֶדֶשׁ טִירוֹנָאֲנְצ'יקוֹלָאֵם בְּקָרָאֲנָאֲנוֹר, בְּעִקְבוֹת הַקְּדוֹשׁ שִׁנְדָרָאֲמוֹרְתִי, שֶׁרֹכֵב עַל פִּיל לְבָן. הַמוֹסְלָמִים אוֹמְרִים שֶׁצ'רָאֲמָאֵן פּוֹרָאֲמָאֵל הִתְאַסֵּלֵם וּמֵת בְּעִלוֹתוֹ-לְרֹגֶל לְמִפְּהָ. יִשְׁנָה גִּרְסָה שֶׁהוּא נֶעֱשֶׂה בּוֹדֵהִיסְט. מִסוֹרֵת אַחֶרֶת מִזֶּהָה אוֹתוֹ כְּאֲחִיו הַבְּכוֹר שֶׁל הַמַּחְבֵּר הַגִּ'אִינִי, אִילָאֲנָגוֹ אֲדִיקָאֵל, מִי שֶׁכָּתַב לְבִקְשָׁתוֹ אֶת 'שִׁילָאֲפָאֲדִיקָאֲרָאֵם'. יֵשׁ סוֹרִים-נוֹצְרִים אוֹמְרִים, שֶׁצ'רָאֲמָאֵן פּוֹרָאֲמָאֵל הִתְנַצֵּר וּנְפֹטֵר בְּעִלוֹתוֹ-לְרֹגֶל לְמֵאֲדָרָאֵס, וְבָהּ הוּא קְבוּר סְמוּךְ לְסֵנֵט תוֹמָאֵס, אוֹ שֶׁהוּא אֶחָד מִשְׁלוֹשֵׁת הַמַּאֲגִּים שֶׁהִלְכוּ לְבֵית-לַחֵם.¹³ הַנוֹצְרִים הַקָּאֲנִיִּים טוֹעֲנִים, שֶׁהוּא הֶעֱנִיק מַעֲרַכַת שֶׁל זְכוּיּוֹת חֲקוֹקוֹת עַל טְבִלְאוֹת-נְחוּשֶׁת (שֶׁאֲבָדוּ) לְמִנְהִיגָם הַמְּקוֹרִי תוֹמָאֵס מְקָאֵנָה, שֶׁבָּא מִסוֹרִיָּה לְקָרָאֲנָאֲנוֹר בְּמֵאָה הַרְבִּיעִית.¹⁴ כְּלוֹמֵר, הַיְהוּדִים הֵינָם בְּחִבְרָה טוֹבָה בְּשׁוֹרֵם אֶת צ'רָאֲמָאֵן פּוֹרָאֲמָאֵל לְתוֹךְ אֲגוֹדוֹתֵיהֶם, אִם כִּי הֵם יוֹצֵאִי-דוֹפָן בְּכֶךְ שְׂאִיֵן הֵם טוֹעֲנִים לְהַתְגַּיֵּירוֹתוֹ. יֵשׁ לָהֶם דְמוֹת מְלֻכוֹתִית נֶעֱרָצָה מִשְׁלֵהֶם, וְהִיא דְמוֹת יְהוּדִית – יוֹסֵף רַבֵּן. סוֹחֵר זֶה מִן הַמֵּאָה הָעִשְׂרִית, שֶׁשָּׁמוֹ מוֹפִיעַ עַל טְבִלְאוֹת הַנְּחוּשֶׁת, הַפֶּךְ לְהִיּוֹת מֶלֶךְ יְהוּדִי בְּפוֹלְקֶלוֹר הַפָּאֲרָאֲדִסִי. הוּא מְמַלֵּא תְּפִקִיד חֹשׁב לֹא רַק בְּכַרוֹנִיקוֹת שֶׁבְּכָתַב וּבְסֻדְרָה שֶׁל תְּמוֹנוֹת בְּבֵית-הַכְּנֶסֶת; גַּם בְּטַקְסֵט הַמְּבוֹצֵעַ שֶׁל טַקְסֵי-חֲתוּנָה פָּאֲרָאֲדִסִי מְגַלֵּם הַחֲתָן אֶת דְמוֹת יוֹסֵף רַבֵּן, אוֹ צ'רָאֲנָאֲנָדָאֵן, הוּא הַתּוֹאֵר שֶׁעַל-פִּי הַמִּסוֹרֵת נָתַן לוֹ צ'רָאֲמָאֵן פּוֹרָאֲמָאֵל.¹⁵ הַחֲתָן עוֹדָה שְׂרֵשֶׁת-זֶהָב, הַמְּסַמֵּלֵת אֶת שְׂרֵשֶׁת הַמְּשֵׁרָה שֶׁל יוֹסֵף רַבֵּן, וּבְטַקְסֵס אֶחָד שֶׁבְּחִגִּיגוֹת שְׁמוֹנֵת יָמֵי הַכְּלוּלוֹת הוּא יוֹשֵׁב עַל כֶּסֶם-מְלֻכוֹת, בְּעוֹד הַנְּשִׁים שְׂרוֹת לְכַבוֹדוֹ. הַשִּׁירִים שֶׁלָּהֶן הֵם חֶלֶק מְאוֹסֵף נְרַחֵב שֶׁל שִׁירֵי נְשִׁים יְהוּדִיּוֹת בְּקָרָאֵלָה בְּלִשׁוֹן מְאֻלָּאִיאֲלָאֵם, שֶׁנִּשְׁתַּמְרוּ בְּמַחְבְּרוֹת כְּתוּבוֹת בִּיד. שִׁיר כְּלוּלוֹת

11 ראה שם, עמ' 370-392; וכן נאראיאנאן. מידע נוסף על טבלאות הנחושת היהודיות, ראה פישל 1967, המביא סקירה מעמיקה של המחקר הקדום על הטבלאות.

12 קונגיאן פילאי, עמ' 188-192.

13 ראה: פאדמאנאבה מנון, I, עמ' 433-465; תאנקאפאן נאיר.

14 ראה: צ'ריאן, עמ' 75-84; וכן ש' וייל. על-פי שלוה וייל, החוקרת את מסורות הנוצרים מקאנה, חלק מהם טוענים שיוסף רבן, הנוכח בטבלאות הנחושת היהודיות, אינו אלא יוסף רמבן, בישוף נוצרי-סורי, שליווה את תומאס מקאנה בבואו לקראנגאנור.

15 סימון 1947, עמ' 15.

פאראדסי מתאר את התהלוכה המלכותית של יוסף רבן, כשהוא רכוב על פאלאנקין — אחת הזכויות הנתונות לו בטבלאות הנחושת:

כל העיר והמדינה מוארות
במנורות התלויות, פני המלך לראות
הנה משמר כבוד, הנה נס מלכות,
הנה דגל זהב, הנה דגל הקרב

קונכיות ותופים כאן מהדהדים בהדר
בהופיעו כה נאדר
הבה נשירה ליוסף רבן.

שיר-כלולות אחר מביע את התגלמות החתן כמלך יוסף רבן:

הגיבור שזכה בחסדי אדוני העיר, שאין דומה לה...
כולו כלול בהדרו...
כלולות המשמחים כל לבב...
מה נאדר החזה המעוטר...
גיבור הוא ובן-זוג שישוה לה...
מאה שנה ישגה בית-הכנסת...¹⁶

ממה שידוע לנו על היהודים המאלאבאריים נראה, ששמלי קראנגאנור, צ'ראמאן פרומאל ויוסף רבן משמשים אף בפולקלור שלהם, אך הם פחות מודגשים מאשר בפולקלור הפאראדסי. כרוניקה היסטורית אחת, המקובלת על חלק מן המאלאבאריים כאמינה, אינה מזכירה את קראנגאנור, אף כי היא מציינת, שצ'ראמאן פרומאל נתן את טבלאות הנחושת ליוסף רבן, אשר משפחתו הגיעה מישראל דרך תימן.¹⁷ מסורת מאלאבארית אחרת מציינת, שיהודי קראלה הראשונים הגיעו לקאליקוט עוד לפני חורבן בית ראשון, ואלו יוסף רבן הגיע לקראנגאנור אחרי חורבן בית שני. צ'ראמאן

16 שני השירים לקוחים מכתב־יד (הראשון בעמוד 61-65 והשני בעמוד 68) של שירים של נשים יהודיות בקרצ'ין בלשון מאלאיאלאם, שתרמה הגברת רחל האלגואה מקרצ'ין למכון בן-צבי בירושלים. סימנו הקטלוגי של כתב־יד זה הוא B5 באוסף השירים היהודיים בלשון מאלאיאלאם, שהוכן בידי שירלי ב' אייזנברג, ברברה ק' ג'ונסון ופ"מ ג'וסאי. צילומים של 19 מחברות שירים בתחום זה הופקדו בארכיון של הפונטקה הלאומית, ירושלים, ובספרייה הלאומית של האוניברסיטה העברית בירושלים, כחלק מפרוייקט פעיל זה. הנוסח העברי של השירים כאן מבוסס על תרגומם ממאלאיאלאם לאנגלית, שנעשה בידי פרופסור פ"מ ג'וסאי.

17 ראה: ואן דורט; ג'ונסון, עמ' 174-177.

פרומאל אינו נזכר כלל בגירסה שלפנינו. זו מסורת בעל-פה, ששמעתייה מיהודים מאלאבאריים, ואין היא מצויה במקורות פאראדסיים.¹⁸ מתוך בערך מאה שירי-עם, שנאספו עד כה מנשים מאלאבאריות, רק אחד מזכיר את קראנגאנור. הוא מספר כיצד המושל, האנונימי, של קראנגאנור תרם עץ ליוסף רבן לבניית בית-כנסת בעיירה מאלה, שהיתה בשליטתו למעשה, ובה היה הישוב היהודי הסמוך ביותר למקום-מושבו בעת בניית בית-הכנסת הנוכחי, או חידושו שם בשנת 1597. השיר משקף אפוא מאורע שאירע לא בעבר רחוק יחסית ומשלב לתוכו את הדמות האגדית יוסף רבן כדי להעשיר את העלילה. זהו השיר המאלאבארי היחיד הידוע, המזכיר את יוסף רבן.¹⁹ לעומתו מצויים שלושה שירים של יהודי מאלאבאר, המזכירים את פאלור, ישוב יהודי עתיק שהיהודים עזבוהו לפני מאות שנים. אחד השירים האלה מספר מאורע, הנראה כסיפור על חילופי מוצאם, ובו סוחר יהודי בשם אבריי נוסע מירושלים אל חוף מאלאבאר, יורד בפאלור ובונה בית-כנסת במקום בלתי מוזהה בשם שיבושו.²⁰

המחקר המקיף של מ' ואלרשטיין על נוהגי הנישואין של יהודי קוצ'ין מראה, כי אין כל אזכור ליוסף רבן או לקראנגאנור בחגיגות נישואין של בני עדה זו בישראל בשנות השבעים;²¹ אף כי גם בטקסים אלה ניתנת לחתן תדמית מלכותית, משווים אותו למרדכי ולא ליוסף רבן. היא מוסיפה, כי התדמית המלכותית נהוגה בחתונות יהודיות בכל העולם. למעשה, רוב האינפורמנטים המאלאבאריים שלה, אף המבוגרים שבהם שגדלו בקראה, לא ידעו את שמו של רבן. ואלרשטיין סבורה, כי ממצאים אלה משקפים את איבוד הדגש על מסורות קראליות מקומיות בפולקלור של יהודי קוצ'ין בישראל. אולם לדעתי, אילו היו מסורות אלה חשובות ב-1950, כשעזבו המאלאבארים את הורדו, הן לא היו נשכחות כה מהר.

אפשר שהשירים הפאראדסיים על יוסף רבן בקראנגאנור היו במקורם יצירות מאלאבאריות, כיוון שמצויות בהם תצורות דקדוקיות קדומות בלשון מאלאיאלאם, המלמדות שהם נתחברו קודם בוא הפאראדסים לקראה.²² ואולי, אם כי אין זו אלא השערה, דמותו של יוסף רבן בטקסי-נישואין מאלאבאריים נעלמה והלכה בהדרגה. נשוב לבעיה המקורית: בין אם היו מסורות אלה אי-פעם חלק מן הפולקלור המאלאבארי או לאו, מה הטעם להתמד חשיבותם בפולקלור הפאראדסי?

18 ראה דאקוסטה; רפאלוביץ'; ראה גם אנאנתה קרישנה אייר. II, עמ' 432.

19 ראה 'שיר-בית הכנסת של מאלה' בעמוד 123 של מחברת J1. באוסף איינזברג-גונסון-ג'וסאי של שירים יהודיים בלשון מאלאיאלאם.

20 על שירים מאלאבאריים אלה ובמיוחד שירת אבריי — ראה מאמרו של פ"מ ג'וסאי בחוברת זו של פעמים.

21 ראה: ואלרשטיין.

22 אני מסתמכת בכך על דברי פרופסור דוד מקאלפין מאוניברסיטת פנסיבניה (התכתבות אישית). לא הצלחתי לאתר אדם המכיר את הנעימות לשירים אלה, אך תמליליהם מצויים במחברות של נשים פאראדסיות. סימון מעיד, שהם שימשו בחתונות פאראדסיות בראשית המאה (סימון 1947).

בחינת תפקיד המשפחה המלכותית בתולדות הקהילה היהודית הפאראדסית עשויה להטיל אור חדש על הנושא. ב-1405 העתיקה שושלת הפאראמפאדאפו את בירתה לקוצ'ין, מדרום לקראנגאנור. השליטים (הראג'אים) בשושלת זו מציינים את ייחוסם עד לצ'ראמאן פרומאל, ובהתאם לשיטת הירושה המאטריליניאלית שבחוף מאלאבאר ייחוסם מגיע עד האחות של פרומאל.²³

בחינת התמונות שבבית-הכנסת הפאראדסי לאור עובדה זו מבליטה הקבלה משמעותית. היהודים ברחו תחילה מירושלים דרך הים לקראנגאנור, בה העניק להם צ'ראמאן פרומאל מקלט. אחר-כך הם ברחו בדרך הים מקראנגאנור לקוצ'ין ושם נתנו צאצאיו מקלט להם. היהודים גמלו לשושלתו במאות שנות נאמנות, כפי שהיא מובעת בשיר הפאראדסי בלשון מאלאיאלאם, שהיהודים שרו בעת הכתרות או בימי-הולדת מלכותיים, המהלל את המשפחה המלכותית.²⁴ במשך מאות שנים נתנו סוחרים פאראדסיים שירותים חשובים לשליטי קוצ'ין, כגון כשהלוו להם כספים, או שימשו להם שגרירים ליישוב משברים פוליטיים או סכסוכים מסחריים. תעודות פאראדסיות בעברית מגלות, כיצד הסוחר היהודי דוד רחבי סייע לראג'ה ב-1690 להתנער מתביעות של ענף מתחרה של השושלת.²⁵ סופר פאראדסי אחר מזכיר את הידידות ששררה בין נשי המשפחה המלכותית של קוצ'ין לנשים פאראדסיות עשירות.²⁶ ביטוי לכך נתן המאהאראג'ה האחרון של קוצ'ין, ה"ה ראמה וארמה, בדבריו בבית-הכנסת הפאראדסי בשנת 1949:

...אנשי קוצ'ין קידמו את פניכם בזרועות פתוחות, המשפחה השלטת הגנה עליכם משוד ומרדיפות. קשר הידידות בין קהילתכם למשפחת המלוכה הלך וחזק עם הזמן. סבתי היתה מספרת לנו על השעות הנעימות שבילתה, היא ונסיכות אחרות בנות-גילה, בחברת נשיכם, שהיו מתכנסות לרוב בשעות אחר-הצהריים בארמון.²⁷

זמן קצר לאחר ביקור זה בבית-הכנסת עזב הראג'ה את כס-מלכותו, מכיוון שהודו העצמאית שמה קץ לשלטון המאהאראג'אים בתחומיה. התמונה האחרונה שבבית-הכנסת היהודי מראה את הראג'ה נפרד מנתיניו היהודים. אף עתה, לאחר יותר מ-30

23 ראה: סרידהארה מנון, עמ' 172.

24 ראה: ג'וסאי 1978. 'תפילה למען המשפחה המלכותית', ראה מחברת B3 באוסף איזנברג-ג'ונסון-ג'וסאי של שירים יהודיים בלשון מאלאיאלאם, עמ' 51; וגם סימון 1947, עמ' 31.

25 ראה: רובי; פישל 1971, עמ' 21, 30. רובי כנראה מסתמך על תעודה פאראדסית מוקדמת יותר בעברית בשם 'חידושים של קדמוניות', כ"י ששן 1023, עמ' 34, 38. עותק מודפס (במכתת כתיבה) במכון בן-צבי, ירושלים. סימון (חש"ד) ודאי מסתמך על מקורות עבריים קדומים יותר. ההקשר ההיסטורי למאורע זה הוא כנראה המלחמה על ירושת ווטאם בקוצ'ין (ראה: סרידהארה מנון, עמ' 250-251).

26 ראה: סימון חש"ד.

27 קורר, עמ' 34.

שנה מאז, כאשר יהודים פאראדסיים בישראל נזכרים בביטחון שהיה במעמדם בהודו, הם מפרשים לפעמים את יציאתם מקוצ'ין במושגים של קץ יחסיהם עם הראג'ה. כפי שאמר לי אחד: '(היהודים בהודו) חיו בשלום תחת המאהאראג'ה... הם נשארו זמן רב. עתה, שאין עוד מאהאראג'אים, עזבו גם היהודים'. בהצהרות אלה קץ שלטון הראג'ה נראה כמסמל את השינויים שהתחוללו בחברה בקראלה ותרמו כנראה לעזיבת היהודים.²⁸

כפי שראינו, כל עוד חיו היהודים הפאראדסיים בקראלה, באה הסמליות המלכותית לידי ביטוי במיוחד בטקסי נישואין. כדי לקבל מושג כולל יותר כיצד פעלה סמליות זו, אפשר לראות את קראנגאנור, צ'ראמאן פרומאל ויוסף רבן כאשכול סמלי רב-פנים, הפועל בבת-אחת בכמה שכבות ומקשר בין רמות המשמעות השונות.²⁹ ההיסטוריה היהודית וההיסטוריה ההודית נפגשות בתעודות ובשירים, תוך כדי אֶזכור בריחת היהודים מפני רדיפות הרומאים והגיעם למנוחה בקראלה. התנופה הרחבה של ההיסטוריה בקראלה מתקשרת לטווח המצומצם של ההיסטוריה הפאראדסית היהודית, ובחגיגות-הנישואין המסורתיות שתיהן מתמזגות בחיים האישיים של כל משפחה פאראדסית; העתיק והחדש מחוברים יחד בדימוי מלכותי, הקושר את הראג'ה מקוצ'ין עם צ'ראמאן פרומאל ואת החתן עם יוסף רבן. השפע הכלכלי וההגנה הפוליטית ליהודים, שהיו צפויים להימשך בקוצ'ין כשם שהיו בקראנגאנור, נשתקפו בדמות החתן, הלבוש הדר, שהוכתר כמלך ובתהלוכתו ההרואית לבית-הכנסת הדהדו האצילות והעוצמה של יוסף רבן. בכך אישרו הפאראדסים את מקומם בהיסטוריה של קראלה, כשם שהבטיחו מחדש את נאמנותם לשליט המקומי. בהתחברם לתהילת המלכות העתיקה של קראנגאנור ושל צ'ראמאן פרומאל, הם הדגישו את הידידות וההארמוניה השוררות בין כל הקבוצות הדתיות של קראלה, שיש להן מסורות משותפות על עיר זו וכולן יחד מאמצות את צ'ראמאן פרומאל לעצמן. בכך כאילו הם אומרים לעצמם ולזרים, שקוצ'ין היא מקום בטוח ומאושר ליהודים. התבססות איתנה זו בהיסטוריה היהודית ובתרבותה היתה חשובה לנוכח תחושה של פגיעות פוליטית וכלכלית כלשהי של הפאראדסים בקוצ'ין. בתחילה היתה

28 למעשה, היו סיבות רבות להגירה הגדולה של היהודים המאלאבאריים לישראל בשנות ה-50 ולהגירה האינדיבידואלית של רוב הפאראדסים משנת 1970 ואילך. העולים משתי הקבוצות ממהרים לציין, שהם לא היו מופלים לרעה בהודו, ועודם חשים נאמנות רבה לארץ הולדתם. המאלאבאריים נוטים לנמק את עלייתם במנוחים של אידיאליזם, ציונות דתית ורצון לקדמה כלכלית. הפאראדסים נוטים להצביע על השינויים הכלכליים והפוליטיים בקראלה מאז העצמאות ההודית. קראלה נוצרה על-ידי צירוף המדינות-נסיכויות של קוצ'ין ושל טראבנקור עם שטח שנשלט בעבר על-ידי הבריטים. רפורמות בשיטת הבחירות חיסלו את הערובה שהיתה במושב היהודי באסיפה המחוקקת, רפורמות-קרקע מרחיקות-לכת של הממשלה הקומוניסטית האזורית קיצצו את שטח האדמות של היהודים העשירים, בדומה לאדמות היהודים, המוסלמים והנוצרים שבשכנותם. אֶזכור עזיבת המאהאראג'ה הוא דרך סמלית לסיכום שינויים אלה ואחרים.

הסמליות חלק מהתפתחות מסגרת תרבותית, שחיוקה את האחדות של הקבוצה המורכבת ממקורות שונים. בניגוד ליהודי באגדאד, שהגיעו לבומביי ולקאלקוטה במאה ה-19 ודיברו שפה אחת (ערבית), הגיעו המהגרים הפאראדסיים לקוצ'ין בזמנים שונים וממקומות רבים ושונים במזרח התיכון ובאירופה, דיברו שפות שונות ונהגו לפי מנהגים שונים. הם מצאו את האחדות הפנימית שהיתה דרושה להם באימוץ מנהגים, לשון, לבוש, מזון ומסורות היסטוריות – ממקורות מאלאיאליים.

גם הסמלים מקראנאגאנור משקפים את חשיבות ההגנה החיצונית שהיהודים נזקקו לה. המאות 16 ו-17 היו זמנים של מערכות פוליטית וכלכלית בחוף מאלאבאר, של מאבקים על הסחר הבינלאומי בתבלינים ושל שינויי בריתות בין הפורטוגאליים, ההולאנדים, הערבים, המוסלמים המקומיים והיהודים.³⁰ היהודים הפאראדסיים, שהיו הן חדשים באזור והן משתתפים פעילים בסחר הבינלאומי, היו תלויים כבטחונם בחסות הראג'ה מקוצ'ין. על-פי תעודות ישועיות פורטוגאליות, בטחונם היחסי של היהודים בקוצ'ין נמשך, גם כאשר שלטו הפורטוגאליים על מרבית שטחה של קראלה. אנו למדים מחקירותיה של ל' ברגל, כי האנוסים באו לקוצ'ין להימלט מן האינקביוזיציה ולחזור ליהדות, כיוון שקיוו להיות תחת שלטון של הראג'ה ולא של הפורטוגאליים.³¹

הקבוצה הגדולה יותר של היהודים המאלאבאריים היתה פחות קשורה לחצר המלכות של השושלת פרומפאדאפו. במשך מאות שנים הם התמזגו בחברה בקראלה, התפרנסו כסוחרים מקומיים, כבעלי-אדמות או כאומנים, ללא העליות והמורדות של הסחר הבינלאומי. לכן היו להם פחות הזדמנויות להגיש שירות בולט לשליט,³² כשם שהיו פחות פגיעים ופחות זקוקים לחסותו. המאלאבארים מחוץ לעיר קוצ'ין לא חיו תחת שליטה ישירה של המאהאראג'ה שלה, אלא תחת שלטונם העצמאי-למחצה של אצילים פיאודאליים כמו פאליאת אצ'אן מצינאמאנגאלאם, המתואר בכמה סיפורים ושירים של היהודים המאלאבארים.³³ גם המאלאבארים שחיו בעיר קוצ'ין היו, כפי הנראה, פחות פגיעים מהפאראדסיים. כך, למשל, כתב ישועי אחד, שהיהודים ה'לבנים' השפעתם שלילית על הנוצרים החדשים (שהיו המטרה העיקרית של

30 ראה: פאניקאר.

31 דבריי אלה מבוססים על ליליה ברגל, החוקרת את המקורות הפורטוגאליים על יהודי קוצ'ין (מחקר בתהליך כתיבה) במסגרת מכון בן-צבי בירושלים. הישועים ביטאו את תסכולם למראה האנוסים השבים ליהדות בקוצ'ין, דבר המוכיח שכמה מהם אכן הגיעו למקום מבטחים ושבו ליהדותם. עם זאת, במקרה אחד הוטגרו 15 אנוסים מקוצ'ין לידי האינקביוזיציה אחרי ששבו ליהדות. יכולתו של הראג'ה להגן על נתיניו היהודים עמדה במבחן מכאיב במשך השלטון הפורטוגאלי בהודו. ב-1662 סגרו הפורטוגאליים את השכונה היהודית בקוצ'ין, כולל בית-הכנסת של הפאראדסיים, עקב תמיכת היהודים בהולאנדים במאמציהם לגרש את הפורטוגאליים.

32 אף כי סיפור עממי מאלאבארי אחד מספר, כיצד יהודים מאלאבאריים סייעו בידי הראג'ה בנוקמם במושל אחר שעלב בו. תמורת שירותם זה נתן להם השליט קרקע. נקמת היהודים היתה שוד לשון הפעמון, ומשום כך הם כונו 'מאניקאלאן' (גונבי הפעמון).

33 ראה מאמרו של ג'וסאי בחוברת זו.

האינקביזיציה). כיוון שרבים מהם יכלו לשוחח בספרדית; אולם הוא לא חשם מהשפעת היהודים ה'שחורים', שלא היתה להם שפה משותפת עם האנוסים. יש עניין בהשוואת עמדת הפאראדסים במאה ה-19 עם זו של היהודים הבאגדאדים כבומביי באותו זמן. שתי קבוצות אלה של יהודים 'לבנים' היו שרויות במאבקים לתביעת עליונות: הבאגדאדים כנגד 'בני ישראל' והפאראדסים כנגד המאלאבארים ונגד תת-הקבוצה של עצמם, 'המשוחררים'. הפאראדסים בקוצ'ין הותקפו באותו פרק-זמן על-ידי יהודים אחרים על שהתנהגו כמו כת. קבוצת 'משוחררים' פאראדסיים מיחתה על היחס הבלתי-שווה כלפיה בבית-הכנסת, בכך שניתקה ממנו והקימה קהילה ובית-כנסת משלה בפורט קוצ'ין, תחת חסות בריטית. מבקרים יהודים מאירופה ומארץ-ישראל היו מעורבים בסכסוך זה וכן בסכסוך הגובר והולך בין הפאראדסים למאלאבארים.³⁴ ככל שקבעו המאלאבארים ביתר תוקף, כי מוצאם מראשוני המתיישבים היהודים, וזרים רבים קיבלו את טענותיהם, כך התעקשו הפאראדסים יותר ויותר על גרסתם ההיסטורית: הנה כי כן נעשו הסמלים של קראנגאנור, צ'ראמאן פרומאל ויוסף רבן בולטים יותר בכרוניקות הכתובות שלהם. למהותו של עניין, נהגו הבאגדאדים בעליונות כלפי 'בני ישראל' בבומביי, בכך שהזדהו עם הבריטים והביטו מגבוה על בני-דתם, שהיו כה 'הודיים'.³⁵ אולם הפאראדסים תבעו עליונות על המאלאבארים, על-ידי כך שהציגו את עצמם כמסמלי 'יתר הודיות', כלומר כבעלי מעמד גבוה יותר בתוך המסגרת התרבותית של קראלה. המדינות-נסיכויות בקראלה לא עברו קולוניזאציה בעוצמה דומה לזו שבבומביי או קאלקוטה. בשל מיעוט התיעוש והחדירה הכלכלית הבריטית, הוסיפו אמות-המידה של היקלטות בקראלה להיות הודיות, עם הדגשה על כת, טהרה, טומאה ותחושת ההיסטוריה של קראלה.

במהלך ההיסטוריה השתלכו המהגרים החדשים לחוף מאלאבאר בתרבות המקומית על-ידי אימוץ מנהגים וסמלים של שכניהם בני הכת הגבוהה יותר. כפי שהצביע מאנדלכאום, זו היתה הגישה שנקטו יהודי קוצ'ין בזיקתם לריבוד חברתי פנים-יהודי כמו-כיתתי.³⁶ סמלים עממיים, בדומה לארגון חברתי, קשורים להמשכיות ולאיתנות של יוצריהם בדפוס חברתי מסויים. בחינת מקבץ הסמלים של קראנגאנור, צ'ראמאן פרומאל ויוסף רבן בפולקלור היהודי מלמדת, שהמצב הפוליטי-חברתי והכלכלי של היהודים הפאראדסיים דחף אותם להזדהות עם חצר הראג'ה של קוצ'ין ולהדגיש בכתיבהם הסמליים את ההמשכיות עם מורשתו המלכותית.

34 ראה: הכהן פיינשטיין.

35 ראה: רולאנד, עמ' 10-11.

36 ראה מנדלכאום, עמ' 200-201.

J. Henry Lord, *The Jews in India and the Far East*, Kohlapur, Mission Press, 1907. [לורד]

David G. Mandelbaum, 'Social Stratification among the Jews of Cochin in India and in Israel', *The Jewish Journal of Sociology*, 18 (2) (1975), pp. 165-210. [מנדלבראם]

M.G.S. Narayanan, 'The Jewish Copper-Plates of Cochin', *Cultural Symbiosis in Kerala*, Trivandrum, Kerala Historical Society, 1972, pp. 23-30. [נאראיאנאן]

K.P. Padmanabha Menon, *A History of Kerala*, vol. I, Ernakulam, Government Pres, 1929. [פאדמאנבה מנן]

K.M. Panikkar, *A History of Kerala (1498-1801)*, Annamalainagar 1960. [פאניקאר]

Chaim Rabin, 'Loanword Evidence in Biblical Hebrew for Trade between Tamilnad and Palestine in the First Millenium B.C.', *Proceedings of the Second International Conference Seminar of Tamil Studies*, Madras, International Association of Tamil Research, I, 1971, pp. 432-440. [רבין]

Joan Roland, 'Modern Bombay Jewry: Bene Israel Communal Activity, 1880-1930', Paper delivered at the Association for Jewish Studies 11th Annual Conference, Boston 1979. [רולאנד]

A.I. Simon, *The Rajas of Cochin and the Jews*, Ernakulam, Viswanath Press, n.d. [סימון תש"ד]

— —. *Historical Chronology of the Paradesi or White Jews of Cochin*, Unpublished manuscript, Typed copy in the collection of S.S. Koder, Cochin 1940, Koder's volume 2, pp. 11-132.

[סימון 1940]

— —. *The Songs of the Cochin Jews and their Historical Significance*, Cochin 1947.

[סימון 1947]

A. Sreedhara Menon, *A Survey of Kerala History*, Kottayam, National Book Stall, 1967. [סרידהארה מנן]

P. Thankappan Nair, 'Where Peaceful Co-Existence Was a Way of Life', Cranganore, Trade Emporium of the East, *The Sunday Standard*, Madras, March 9, 1969. [תאנקאפאן נאיר]

Victor W. Turner, *Dramas, Fields and Metaphors — Symbolic Action in Human Society*, Ithaca, Cornell University, 1974. [טרנר]

Leopold Immanuel Jacob Van Dort, Extracts (1-57) 1757, *The Jewish Chronicle*, New York, 3 (6) (1846), pp. 167-170. [ויאן דורט]

P.S. Velayudhan et al (Eds.), *Cochin Synagogue Commemoration Volume Quatercentenary Celebrations*, Ernakulam, Kerala History Association, 1971. [ולאידוהאן]

Marcia Walerstein, 'The Cochin Jewish Wedding of the Malabar Community in India and Israel, Changes in Custom, Symbol and Meaning', in I. Ben-Ami (Ed.), *The Sephardi and Oriental Jewish Heritage*, Jerusalem, The Magnes Press, 1982, pp. 529-550. [ואלרשטיין]

Shalva Weil, 'Symmetry between Christians and Jews in India — The Canaanite Christians and the Cochin Jews of Kerala' To be published in Thomas Timberg (Ed.), *The Jews of India* (Forthcoming). [וייל]